
ÖSSZEFOGLALÁSOK

Kis nemzetek a nagyhatalmak közelében

A kötet a Debrecenben 2011. október 6-7-dikén megtartott finn-magyar történeész konferenciának 16 előadását tartalmazza. A konferenciát a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete és a Jyväskyläi Egyetem Történelmi és Etnológiai Tanszéke rendezte, az előadók e két intézményből érkeztek. A kötetet *Bárány Attila* és *Satu Matikainen* szerkesztette.

A bevezetőben *Barta Róbert*, *Lévai Csaba* és *Satu Matikainen* előrebocsátják, hogy a témát főként finn és magyar történelmi nézőpontból vizsgálták, de szélesebb összefüggésekre is rámutattak. Időben is széles ívet fognak át a középkortól az újkorig. A kis és nagy nemzetek kapcsolata akkor vetődik fel elsősorban, ha közös határokon érintkeznek, de némely tanulmány kitekintést nyújt nemzetközi, sőt nemzetek fölött átívelő kölcsönhatásokra, és a gyarmatosítás teremtette viszonyokra is.

A kötetben alapkérdéseket vitatnak meg a szerzők: mi számít „kis nemzetnek”, mióta létezik nemzettudat? Valóban 1800 körül keletkezett jelenség a nacionalizmus? – és mit szólnak ehhez a kötet régi időkről szóló szerzői? A közös nyelv és kultúra, vagy a politikai kötelek tartják össze a nemzetet, avagy kulturális konstrukciónak számít? És mitől nagyhatalmak egyes államok? Az erejüktől, kapacitásuktól, földrajzi méretüktől vagy az önmagukról befelé, kifelé sugárzott képtől? Egy válasz szerint kis nemzet az, amelynek érdekei és igényei csupán a közvetlen környezetére terjednek ki, míg a nagyok nagy területet befolyásolnak, meghatározhatják a világpolitikát is.

Bradács Gábor azt vizsgálta, vajon az ottói és száli birodalomban (919–1125) megjelentek-e a birodalmi és nemzettudat elemei; vallási térítés volt-e csupán a cél, vagy hódító, nagyhatalmi törekvésekről volt szó?

Madarász Henrik és *I. Henrik* egyaránt összekapcsolták a területi terjeszkedést és a vallási térítést. *Harald dán király* és az *Elba-menti szláv törzsek* 983-ban birodalmi és egyházi befolyás ellen lázadtak.

Varga Gábor meglepő megállapítása szerint *III. Henrik német-római császár* nem hódítási szándékkal vezetett két támadást a Magyar Királyság ellen,

hanem a pax Dei szellemében békességet, rendet akart teremteni. I. Andrásban ugyanis trónbitorlót látott. Bradács Gábor erről másként vélekedik. III. Henrik nem érdek nélkül segített sem a cseh Bretislavnak, sem Orseolo Péternek. Az ottói és a száli uralkodók a X–XI. században a pogányok megtérítésével párhuzamosan a Római Birodalom fennhatósága alá akarták vonni az Elba mentén és attól keletre fekvő területeket. Együttal védelmi zónát kívántak teremteni a magyarok támadásaival szemben. A keresztény hit terjesztése gyakran csak ürügy volt, hiszen II. Ottó katolikus területeket is megtámadott.

Bárány Attila az Árpád-kori Magyarország külpolitikájának okait, céljait kutatta. A történelmi mitológia szerint Árpád-házi királyaink állandó hadakozásaikkal az ország függetlenségét akarták megőrizni a Római és a Bizánci Birodalom szomszédságában. Sokféle eszközt alkalmaztak: szövetség- és házasságkötés, korona-kérés, túszszedés, katonai támadás. Gyakran valóban védekezniük kellett, de kegyetlenségeket is elkövettek (Belgrád, 1070, Krakkó 1093). Mászor a családtagokat segítették (pl. László király morávia II. Ottót). A kunokat ellenünk küldő orosz fejedelmekkel viszont szövetséget és házasságokat kötöttek. Mászor komoly veszteségeket szenvedtek, például 1099-ben a kunoktól, vagy az 1150–60-as években a bizánciaktól. Inkább védekező-támadó politikának, reálpolitikának lehet tartani az Árpádok külpolitikáját. Ennek eredményeként a XII. század végére Magyarország vezető hatalommá vált a régióban, megszerezte Horvátországot, és fontos szerepe volt a katolicizmus terjesztésében (Boszniaiban, a Szerémségben). Az ország megőrizte a szuverenitását. Bárány Attila szerint Árpád-házi királyaink külpolitikáját a külvilág úgy érzekelte, hogy állandóan zaklatják szomszédaikat, belülről viszont úgy tűnt, hogy csak védekeznek. Az elfoglalt területeket a Szent Korona tagjának tekintették, de közvetlenül nem uralkodtak fölöttük. Céljuk az volt, hogy országunk egyenlő jogú tagja legyen a keresztény monarchiák közösségének.

Pósán László arra a kérdésre keres feleletet, nagyhatalomnak számított-e a középkorban Litvánia. Területét tekintve a XV. század elején valóban nagyhatalom volt. De bele tudott-e szólni az európai politikába, és tartós volt-e a hatalma? A kereszténység felvétele (1386) idejére a nagy litván birodalom elvesztette függetlenségét és beolvadt Lengyelországba (1569).

A litvánok független középkori állama pogány törzsi struktúrára épült. A szerző bemutatja a litvánok küzdelmeit a Német Lovagrenddel, Moszkvával, és a tatárokkal. Jelentős uralkodóik, Gediminas és fiai, Algirdas és Kestusis a XIV. század második felére nagyobbra növelték a Litván Nagyfejedelemség területét, mint a Római Szent Birodalom. Lakosságának száma azonban 4–4,5 millió volt csupán, míg Németországé 14–15 millió lehetett.

Litvánia a katolikus, az ortodox és az iszlám hatások között is sokáig megtartotta pogány hitét. Mivel a nagyhercegség nem volt egységes vallási téren, Moszkva válhatott a keleti szláv területek vallási központjává. Litvánia hosszú ingadozás után 1386-ban, a lengyel-litván unió létrejöttékor lett római katolikussá. Az ortodox vallásúakat Zsigmond nagyherceg egyenjónak nyilvánította a katolikusokkal, ezzel megakadályozta az ország kettészakadását. A nagyhercegség fokozatosan vesztt a súlyából, és a nagyhatalom szerepét az 1480-as évektől a Moszkvai Fejedelemség vette át.

Bozzay Réka tanulmányában Hollandia kora újkori nagyhatalmi szerepéről nyújt áttekintést. A vizsgálat elméleti alapjául a XX. századi francia liberális filozófus és politikai gondolkodó *Raymond Aron* nagyhatalom-definíciója szolgált, aki a földrajzi tér, az erőforrások, és a kollektív fellépés koordináta-rendszerében értelmezte a nagyhatalmiság mibenlétét. *Bozzay* e szempontok alapján építette fel módszeres vizsgálatát, ugyanakkor kiegészítette mindezt a gazdasági szempontok figyelembevételével; tette ezt azért, mert Aron meghatározása leginkább a nagyhatalmak katonai cselekvőképességén alapszik. A szerző szerint Hollandia felemelkedésének magyarázatául szolgálhat az, hogy a korszakban Hollandia tette meg az első lépést a tőkés gazdálkodás felé, amelyhez például hozzájárult az is, hogy az országban nem volt abszolút monarchia, sem pedig nemesség, amely tartós nyomás alatt tarthatta volna a gazdaságot. A kollektív fellépésről szóló fejezetben *Bozzay Réka* áttekinti a XVII. század konfliktusait és nagyhatalmi együttműködéseit, amelyekben Hollandia részt vett elsősorban a gazdasági pozíciójának megőrzése érdekében. A szerző végkövetkeztetése az, hogy a kis területe miatt Hollandia egyértelműen a kisállamok közé tartozott inkább, dacára a rövid életű és dicstelen véget ért nagyhatalmi szerepvállalásának. Hosszú távon a kis terület nem nyújthatott gazdasági fejezetet a nagyhatalmi léthez szükséges katonai akciókhoz. Az elnyúló konfliktusok Angliával és Franciaországgal végezetül a holland állam pénzügyi erőforrásainak kimerüléséhez, valamint ahhoz vezetett, hogy Hollandia sokkal inkább szemlélője, semmint tényleges alakítója volt az európai nagypolitika eseményeinek.

A következő tanulmányban *Petri Karonen* azt vizsgálta, milyen volt Finnország helyzete a svéd fennhatóság alatt a XVII és XVIII. században. A korszak háborúi (1700–1721: a nagy északi háború, 1741–1743: a kalapok háborúja, és 1808–1809: az orosz–svéd háború) összekapcsolták a svéd–finn történelmet. Finnországot főkormányzók igazgatták. A svéd királyságban egységes volt a törvényhozás és az ügyintézés, és azonosak voltak az alattvalók jogai és kötelességei.

Az 1570–1595-ös svéd–orosz háborúban főképp a finn parasztság viselte a súlyos terheket. A svéd királyi adminisztráció megerősödött, így kizárólag Stockholmból irányították az egész királyságot. A nagy északi háborút szintén a finnek szenvedték meg jobban, kárpótlásul viszont komoly adókönyvitéseket kaptak a kormánytól. A finnek nem akartak elszakadni Svédországtól, nem akartak az orosz cár alattvalóivá válni. A svéd parlamentben jelen voltak a finn rendek, a nemesség, a papság és a polgárság képviselői. Számunkra különös, hogy náluk nem volt a finn nyelvért folytatott reformküzdelem. Finnország, termékeit és szolgáltatásait, valamint a katonai szolgálatot illetően, sokkal nagyobb részt vállalt a svéd királyság ellátásában, mint amekkora a népessége volt.

Bodnár Erzsébet orosz külügyminisztériumi iratok alapján részletesen megvilágítja, hogyan működött az orosz diplomácia a svéd–finn kérdésben 1801 és 1815 között. I. Sándor cár 1801-ben angol–orosz tengeri egyezményt kötött, amelyhez a dánok, svédek is csatlakoztak. Napóleon hódításait látva a cár 1803-ban egyezményt hozott létre a poroszokkal és az okkal, majd 1805-ben ismét a svédekkel. Ebben meghatározták, ki mennyi katonával, Anglia mennyi pénzzel vesz részt a harcokban Napóleon támadása esetén.

1804-ben Oroszország belépett a Napóleon elleni háborúba (1804–1807), majd a vereségek után kénytelen volt szövetségre lépni a franciákkal, és csatlakozni a kontinentális zárlathoz. A tiltsi békével (1807) beszűkültek a lehetőségei. Ekkor attól tartva, hogy a svédek szövetkeznek Angliával, az oroszok 1808 februárjában megtámadták Svédországot. Májusban Oroszország bekebelezte Finnországot (fredrikshamni békeszerződés, 1809), de a nagyhercegség megőrizhette önállóságát (svéd alkotmány, rendi képviselet, evangélikus vallás). Svédország csatlakozott a kontinentális zárlathoz, és a svéd trónt Bernadotte marsall foglalhatta el.

1812. márc. 24-én Napóleonnal szemben létrehozták az orosz–svéd védekező–támadó koalíciós egyezményt. A napóleoni háborúban a svédek és az oroszok egymás mellett harcolva Európa érdekeit (is) védték. A svéd kérdésben sikeres volt az orosz diplomácia 1801 és 1815 között. 1812-ben két új nemzetállam keletkezett: az autonóm Finn Nagyhercegség az Orosz Birodalmon belül és a Norvég Királyság Svédországgal perszonálunióban.

Piia Einonen tanulmányában arról olvashatunk, milyen kulturális konfliktusokat okozott az orosz jobbagytartás Vyborg városában a XIX. század elején. Vyborg a nystadi békében, 1721-ben a svédektől az oroszokhoz került, majd 1812-ben újra egyesítették a szintén orosz fennhatóságú Finn Nagyhercegséggel. Így az ügyintézés és a jogrendszer terén egyszerre érvényesültek itt orosz és svéd–finn hatások. 1721 után sok orosz költözött Vyborgba, és magukkal hozták a jobbagytartás szokását.

Az orosz paraszt az államtól, az egyháztól, vagy a nemességtől függött, a finn munkájáért ellenben fizettek, és szabadon költözhetett. Csak adóval tartozott, a tulajdonához joga volt. Az újraegyesítés után a cár engedélyezte, hogy a vyborgi illetőségű jobbágyok kérhessék a felszabadításukat. Újonnan beköltöző orosz jobbágyokra ez nem vonatkozott. Egy eset szemléletesen megmutatta az orosz (a férjéhez költöző szolgálóleányért kártérítést követelt a gazdája) és a finn (szabadon költözhetett) kultúra közti különbséget. Útlevel nélkül sem munkát, sem szállást nem kaphatott senki.

Az oroszok státusszimbólumnak tekintették, hogy jobbágyokat tartottak, a finnek elborzadva nézték, és bírálták ezt a rendszert. Vyborg újraegyesítése a Nagyhercegséggel az ő számukra visszatérést jelentett a nyugati kultúrához.

Lévai Csaba a Habsburg-uralom alatt lévő Magyarország és az észak-amerikai brit gyarmatok XVIII. századi történelmi fejlődését vetette össze. Sokkal több hasonlóságot talált, mint különbséget. Mindkét terület autonóm volt, saját törvényhozó testülettel, és kielégítően működött együtt Béccsel illetve Londonnal. Szüksége volt ugyanis katonai segítségre a törökökkel illetve a franciákkal szemben. A brit gyarmati népek inkább beleszólhattak a közügyekbe, mint a nemesi, jobbágytartó Magyarország népe. A XVIII. század végén a kormányok erős központosításra, nagy adók beszedésére és a birodalom egységesítésére törekedtek. A gazdaságot merkantilista elvek szerint szabályozták. Amerikában ez pozitív hatással járt. Magyarországon a mezőgazdaság fejlődött, az ipar kevésbé, de ezt nem önmagában az 1754-es vámrendelet okozta; az inkább a kivitel céloországaitól függött (*Kontler László* megállapítása). A szabályozás következtében egyik „periféria-ország” gazdasága sem omlott össze.

A reformokkal szemben az ellenállás központjai Amerikában a helyi gyűlések, Magyarországon a nemesi megyegyűlések voltak. Ott többen voltak a kormánypártiak, mint itt a jozefinisták. Mindkét elit a területe függetlenségéért és saját privilégiumaiért harcolt, és „ösi jogaira” hivatkozott. A kormány beavatkozásai elősegítették a modern nemzettudat és a nacionalizmus kialakulását. Magyarországon – ellentétben az észak-amerikai gyarmatokkal – nem robbant ki nyílt forradalom, mert Lipót elismerte a „független magyar királyságot”.

Pusztai Gábor Hollandia gyarmati politikáját tekinti át német nyelvű tanulmányában. Bozzay Réka írásához képest, aki egy viszonylag rövid történelmi időszakot vizsgált, Pusztai a holland gyarmatbirodalom legfontosabb eseményeiről és mozzanatairól ad képet a harmincéves háború végétől egé-

szen a gyarmatbirodalom második világháború utáni összeomlásáig. A címben megfogalmazott alapgondolat, miszerint egy kis állam nagyhatalmi „al-lűrökkel” rendelkezik, kifejezi a tanulmány fő problematikáját, vagyis azt, hogy Hollandia az európai szintén a XVIII. század kezdetétől legalábbis egy szerény, a nagyhatalmi történésektől távol maradó, ugyanakkor Ázsiában nagyhatalmi igényekkel fellépő ország volt. A szerző kronologikus rendben tekinti át vizsgálata tárgyát. Az első fejezet a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke (1648) és az első angol–holland háború (1652–53) korától a XVIII. század elejéig ismerteti azokat az eseményeket, továbbá gazdasági és társadalmi feltételeket, amelyek lehetővé tették Hollandia számára a későbbi tengeren túli terjeszkedést. A második fejezetben Pusztai a XVIII. század eleje – XIX. század első harmada közti időszakban tárgyalja a holland állam történetét. A tanulmány harmadik fejezete ismerteti Hollandia XIX. századi gyarmati szerepvállalását. Pusztai Gábor értékelése szerint a holland gyarmati rendszert az a kettősség jellemezte, hogy miközben Hollandia az egyik legnagyobb összefüggő gyarmati területtel rendelkezett Ázsiában, aközben Európában politikai jelentéktelenségre kárhoztatott kisállam volt.

Szabó-Zsoldos Gábor az 1877–81-es évek angol–búr politikai kapcsolatairól és a Dél-Afrikai Konföderációról ír. A britek Kanadához hasonló, lojális, önigazgatással működő gyarmatot akartak létrehozni Dél-Afrikában. A konföderációs javaslatok humanitárius (Lord Grey), illetve gazdasági szempontokat tartottak szem előtt. A britek terjeszkedni kívántak, és vasutat akartak építeni Pretoria és a Delagoa-öböl között, hogy tengeri kikötőhöz juttassák Transvaalt.

A konföderáció legfőbb híve Lord Carnarvon volt, és sokat tett érte A. J. Froude és Th. Shepstone. Transvaalt – saját kérésére – Britannia 1877-ben annektálta. Shepstone garantálta, hogy a tartomány saját törvényhozással működhet tovább. Mások viszont bevonták volna Transvaalt a Dél-Afrikai Konföderációba. A két javaslat összeegyeztethetetlen volt. Gladstone és Lord Kimberley a konföderációért dolgozott, de Heidelbergben 500 búr kihirdette a Dél-Afrikai Köztársaság újraalakulását, és kitört a transvaali lázadás. A Pretóriai Egyezményben kimondták a köztársaság függetlenségét. Ezzel két évtizedre megszűnt a brit uralom Transvaalban, és Fokföld ellenállása miatt elbukott a konföderáció terve is.

A transvaali katonai konfliktus több mint másfél millió fontjába került a Brit Birodalomnak. Transvaal annektálása a legnagyobb baklövés volt – írta egy újságíró. Sokan Lord Carnarvont, mások Shepstone-t hibáztatták a kudarcért. Számos további oka is volt a britek sikertelenségének Transvaalban.

Timo Sarkka a búr Transvaal és Orange Szabadállam, valamint Nagy Britannia kapcsolatát hasonlítja össze a Finn Nagyhercegség és Oroszország viszonyával. Az 1800-as évek végén vita folyt arról, legyenek-e polgári jogai az outlandereknek (a nem búroknak) a búr államokban? A két búr állam és az angolok között 1899-ben kitört háborút *David G. Ritchie* helyesnek tartotta, mondván, a búr állam erkölcsileg romlott. Más angol értelmiségiek elítélték, és számos nemzet önkéntesei, köztük magyarok is harcoltak a búrok oldalán.

Az outlanderek jogaihoz hasonló probléma volt az Orosz Birodalomban a kisebbségek jogainak kérdése. A búr államok és a Finn Nagyhercegség érkelődéssel figyelte egymás sorsát. A Nagyhercegség autonóm tartomány volt saját szenátussal, lutheránus egyházzal, hadsereggel, svéd jellegű törvényhozással, saját pénzzel. Önállóságát azonban súlyos támadás érte a cár 1899. február 15-i manifestumával. Ez „a Kelet autokratikus elveinek győzelme volt a Nyugat alkotmányos módszerei fölött” – írja a szerző. Ettől kezdve Finnországnak a gyarmati sors ellen kellett küzdenie.

Számos író, újságíró szólalt meg az ügyben, *Richard Cobden* szerint például erkölcsileg igazolható, ha az Orosz Birodalom „kevésbé civilizált népeket” igáz le, például törököket, de a finnek nem tartoznak ide. A hasonlóság miatt sokan egyaránt elítélték a brit és az orosz birodalmi despotizmust. Végül a búrok 1909-ben alkotmányt és felelős kormányt kaptak, Finnország pedig 1917-ben független állam lett.

Satu Matikainen tanulmánya arról szól, hogy a Népszövetség Tanácsában 1927–1930-ban hogyan kezelték a kelet-közép-európai kisebbségvédelem kérdését a britek és a finnek. 1928-ban egy kanadai küldött vitát nyitott arról, hogy készítsenek-e egyetemes érvényű kisebbségi egyezményt, vagy hagyják változatlanul a rendszert. A briteknek, franciáknak és lengyeleknek nem állt érdekükben egy új konvenció létrehozása, a finnek pedig abban maradtak, hogy bár egyetértenek a változtatási javaslattal, nem változtatnak, és azt is letagadják(!), hogy tudnak róla, állást kellene foglalniuk.

A kisebbségvédelem témája a Népszövetségi Tanács 1929. márciusi ülése elé került, ahol különbizottságot állítottak fel, majd júniusban, Londonban folytatták a megbeszéléseket, végül a következő júniusban Madridban zárták le a kérdést. A kisebbségvédelem addigi rendszerének tartalmán nem módosítottak, csak technikai változtatásokat fogadtak el. A határozat a nagyhatalmak, főleg Britannia érdekeit tükrözte. Végül mindenki megkönnyebbült, hogy nem kell tovább foglalkozni a kérdéssel.

Megjegyzendő, hogy az általános vitákkal párhuzamosan a Népszövetség Tanácsa foglalkozott egyedi kisebbségi panaszokkal, például a sziléziai németek és a litvániai orosz kisebbségek ügyével.

Finnország szeretett volna a skandináv államokkal közös álláspontra jutni, a lengyelek meg őt akarták a saját oldalukra állítani, egyik sem történt meg. A finnek az ellentmondó javaslatok között közösen igyekeztek maradni, javaslatukat például szándékosan elkésve küldték be – egy kis állam jellegzetes politikája ez a nagyhatalmak árnyékában – jegyezhetjük meg.

Anssi Halmesvirta tanulmányának címe: Egy szerencsétlen rokonság – Finn–magyar kapcsolatok a II. világháború idején. A két világháború között a Turáni Társaság népszerűsítette a finn–magyar rokonság gondolatát, és megélénkültek a kulturális kapcsolatok. Az északi népek támogatták a trianoni békeszerződés revízióját. A két nemzet csatlakozott a Barbarossa-hadművelethez: a finnek Kareliát, a magyarok a Trianonban elcsatolt területeket akarták visszaszerezni. Finnország nem lett a németek szövetségese, Magyarország igen. A két népet a bolsevizmus gyűlölete még jobban összekovácsolta. A rokonság immár nem csupán vérségi volt, hanem bajtársi is.

1941 októberében a finnek, magyarok már a bolsevizmus fölött aratott győzelmet ünnepelték Helsinkiben. Kulturális programokat szerveztek, történelemkönyvet, szótárt készítettek egymás számára. Arról álmodoztak, hogy egy új finn–ugor és turáni birodalom emelkedik ki majd a legyőzött Oroszország romjaiból. A mai olvasó értetlenül áll ez oktalan és naiv lelkesedés előtt.

1942-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen kimutatták, a magyarok 28 százaléka kelet-balti faji jellegzetességet mutat, ettől még erősebb lett a finnek, magyarok összetartozás érzése. 1943 elején a frontról érkező rossz hírek aztán háttérbe szorították a rokonsági mozgalmat. A finnek kiléptek a háborúból, a magyarok nem.

A rokonsági mozgalomnak nem volt szerepe a politika súlyosabb döntéseiben, ezért nem hasonlítható a korszak nagy ideológiáihoz. 1950-ben új finn–magyar társaságot alapítottak Helsinkiben – természetesen már nem a régi, kommunista ellenes jelszóval –, Magyarországon pedig a rokonság témáját Kádár János idején vették újra elő.

Barta Róbert Churchillnek a II. világháború utáni Európára és Magyarországra vonatkozó elgondolásairól ír, továbbá bemutatja A. F. Gascoigne brit diplomatának magyarországi tapasztalatait.

Churchill sok mindent előre látott, például hogy Közép-Európa és a Balkán szovjet befolyás alá kerül, és hogy „ha Magyarország elmerül az orosz áradatban... abból vagy konfliktusok lesznek, vagy elpusztul a nem-

zet, amely minden érző szívet elborzaszt”. A szovjet terjeszkedés veszélyére figyelmeztetett ún. „vasfüggöny”-táviratában, majd az 1946. március 5-én elmondott fultoni beszédében. Szavait ekkor sem Washingtonban, sem Londonban nem fogadták megértéssel, pedig később beigazolódtak. Tudta, hogy Európa ketté fog szakadni. A „százalékos egyezményt” milliók életével való cinikus üzletelésnek tartotta, azonban Sztálinról lepergett a megjegyzés.

Churchill Európa jövőjét demokratikus, föderális unióban képzelte el svájci minta szerint, bevonva a Szovjetuniót és az USA-t is. A franciák azonban sem a francia-német megbékélést, sem egy új birodalom felállítását nem helyeselték. A terv nem volt reális, nem vette figyelembe Európa megosztottságát. Mégis, Churchill koncepciója hozzájárult ahhoz, hogy ma létezik az Európai Unió.

Sir Alvary Frederic Gascoigne brit diplomata 1945. évi jelentéseiből megtudjuk, hogy Dálnoki Miklós Béla tapasztalatlan, hogy a magyar gazdaság rossz állapotban volt, s az oroszok erőltették a földreformot. Rákosi Mátyástól magától hallotta, hogy itt szó sem lehet szovjet rendszer bevezetéséről (!). Gascoigne beszámolt az 1945-ös választásról, amely úgyszólván népszavazás volt a kommunisták ellen, a hatalom később mégis a kommunisták kezébe került. A brit diplomata objektív képet igyekezett Magyarországról nyújtani.

Simo Mikkonen arról ír, vajon a szovjet kultúrpolitika kulturális imperializmust vagy kölcsönös előnyöket jelentett a szomszédos kis nemzetek számára. Sztálin halála után az addig elzárkózó Szovjetunió megnyílt, szovjet művészek özönlöttek el a Nyugatot, viszonzásul nyugatiak is utazhattak a Szovjetunióba és a kelet-közép-európai országokba. Ezzel elkezdődött a rendszer ideológiai bomlása, az emberek kezdtek elfordulni a kommunista eszmétől.

Hruscsov idején kevésbé volt erőszakos a propaganda. Számos kulturális egyezményt írtak alá kapitalista országokkal. Ezáltal csökkenteni kívánták külföldön a szovjetellenességet. Rádióadásokat, színes magazint szerkesztettek a külföld számára, baráti társaságokat létesítettek. Külföldi írókat hívtak meg, hogy azok hazatérve mondják el tapasztalataikat. A Nyugat szemében ezek a kapcsolatok a kultúráról és a bevételről szóltak, a szovjeteknél viszont a politikáról. Mindig ugyanazokat a kiemelkedő együttléseket utaztatták, például a Mojszejevet, a Bolsojt. A turista csoportok vezetőit a KGB jelölte ki. Bár az utazások politikai céllal történtek, az egyének fontos szakmai kapcsolatokhoz, vagy otthon nem kapható árucikkekhez jutottak.

Finnország, semlegessége révén, világsztárokat hívhatott meg mind a szovjet, mind a kapitalista világból. A Finn–Szovjet Baráti Társaságból szinte teljesen száműzték a politikát. A finnek nem lettek a szovjet kulturális nyomás áldozata, és a legritkább esetben dolgoztak a szovjeteknek.

Pallai László a két világháború Közép- és Kelet-Európa gazdaságtörténetébe enged bepillantást tanulmányával. Pallai áttekintést nyújt egyrészt a német politikai és gazdasági gondolkodásban sokszor „Köztes Európának” (Zwischeneuropa) nevezett régió szerepéről a XX. század német hatalmi-politikai, illetve gazdasági érdekeiben, másrészt a két világháború közötti időszak Európájának gazdasági átrendeződéséről, mindenekelőtt a győztes antanthatalmak által szorgalmazott integrációról. A szerző a politikai háttér bemutatása után rátér a gazdasági diplomácia lépéseinek és a világválságból történő kilábalás kísérleteinek felvázolására. Az egyik ilyen volt a preferencia-rendszer, amelynek lényege, hogy a győztes antant hatalmak, elsősorban Franciaország, kötelezettséget vállalt arra, hogy a szükséges élelmiszeripari nyersanyagának egy jelentős részét a közép-európai térség országaiból, így Magyarországból szerzi be. Ez azonban beleütközött a korszakot domináló protekcionista gazdaságpolitikai felfogásba, továbbá az agrár- és ipari országok együttműködésének nehézségeibe. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a győztes antanthatalmak a szépen hangzó elvek dacára nem tudtak segíteni Közép-Európa agrárországainak abban, hogy kimozduljanak a pénzügyi nehézségeikből. A szerző megállapítása egyértelmű: a két világháború közti időszakban a győztes hatalmak nem voltak képesek Közép- és Kelet-Európa gazdasági integrációjára, így rövidesen kiszorultak a térségből, hogy helyüket az egyre agresszívabb külpolitikát folytató hitleri Németország vegye át.

A kötet tanulmányai sokféle megközelítéssel, különböző példákon mutatják be, hogyan próbáltak a kis államok modus vivendi találni a nagyhatalmak árnyékában. Szívesen ajánljuk minden történelem iránt érdeklődőnek.

Attila Bárány – Satu Matikainen (szerk.): *Small Nations on the Borderlines of Great Powers.* (Kis nemzetek a nagyhatalmak közelében). A *Speculum Historiae* Debreceniense sorozat 14. kötete. A sorozat szerkesztője Papp Klára egyetemi tanár, a DE Történelmi Intézetének igazgatója. Multiplex Media–Debrecen Kft., Debrecen, Jyväskylä, 2013. 270 o.

Fodor Mihályné